

Agnieszka Suchocka, Iwona Królikowska
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

KREOWANIE TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ JAKO WYZWANIE XXI WIEKU

STRESZCZENIE

Kreowanie tożsamości kulturowej staje się szczególnie istotną kwestią w czasach tak zwanej globalnej ekumeny, kiedy to mamy do czynienia z przenikaniem się wzorów kulturowych, mieszaniem kultur, „supermarketem kultury”.

W artykule przedstawiona została kategoria tożsamości, czynniki które determinują usytuowanie jednostki w zbiorowości, determinanty tożsamościowe w różnych ujęciach. Autorki podjęły się odpowiedzi na pytanie Jaką drogę kreowania własnej tożsamości wybiera młody Europejczyk w świecie chaosu aksjologicznego? Wzorce kreowania tożsamości proponowane młodzieży ewaluowały na przestrzeni lat, jednak większość z nich okazała się niestała, pozbawiona głębszego sensu, a na pewno nie przystająca do współczesności.

Słowa kluczowe:

tożsamość, różnorodność kulturowa, młodzież, wzorce kulturowe.

Zjawisk nie zauważa się, nie wyodrębnia z całokształtu rzeczywistości, nie nadaje się im nazwy, nie podejmuje sporu o ich poprawne określenie, dopóki nie przysparzają one kłopotu.

Z. Bauman

Zagadnienie kształtowania poczucia tożsamości kulturowej staje się szczególnie istotną kwestią w czasach globalizacji kultury, tak zwanej globalnej ekumeny, kiedy to mamy do czynienia z ciągłą interakcją kultur, wzajemną wymianą treści kulturowych. „Większość przekazów jest jednokierunkowa, z wyraźnym wyróżnieniem centrów i peryferii. Centra inicjują przekaz kulturowy, peryferia natomiast przejmują i adaptują.

W konsekwencji dochodzi do globalnej homogenizacji, nasycenia kulturowego peryferii, często również do deformacji kulturowych, hybrydyzacji kultur¹.

Kategoria tożsamości stała się pojęciem kluczowym opisującym polityczne i kulturowe relacje społeczne. Zwiększone zainteresowanie poczuciem tożsamości i identyfikacji jest związane z kilkoma procesami charakterystycznymi dla ostatnich lat: globalizacyjnymi, gdzie obawa przed zagubieniem w świecie przejawia się zainteresowaniem tym, co lokalne; wzrostem demokratycznych stosunków prawnych, które przyznają wiele swobód grupom etnicznym, mniejszościowym, religijnym; nierównomiernym wzrostem ludności, gdyż w krajach najmniej rozwiniętych obserwowany jest duży przyrost, a Europa Zachodnia boryka się z niżem demograficznym, co wywołuje migracje w poszukiwaniu pracy i uzależnia Europę od „zewnątrznej” siły roboczej; powstaniem olbrzymich dysproporcji społecznych, począwszy od statusu władzy, poprzez status materialny, nierówność szans na rynku pracy i edukacji.

Jako Europejczycy mamy do wyboru coś z gamy oferowanych tożsamości będących wypadkową rozpowszechnianych nowych komercyjnych stylów życia wobec tradycyjnych wartości reprezentowanych przez „dawną Europę”. Chcąc być „nowoczesnym”, odrzucamy tradycyjne wartości i poszukujemy czegoś „nowego”. „Nowe” jest zhomogenizowaną wersją kultury globalnej, oferującą ujednoczone wzory kulturowe, zunifikowany styl życia i taką samą powierzchowną i płytką tożsamość. Rozpływamy się lub balansujemy więc w płynnej nowoczesności, konsumując to, co łatwo dostępne, niewymagające głębszego wglądu, przenosimy się z kanału telewizyjnego na kolejny kanał, z miejsca na miejsce, stając się współczesnymi Nomadami, zagubionymi w podróży, bez zapuszczonych korzeni. „Należę do całkowicie nowej generacji ludzi, plemienia wędrowców. Mieszkańcy bez miejsca zamieszkania, przejeżdżamy przez kraje, jakbyśmy przechodzili przez drzwi obrotowe. Nic nie jest dziwne i żadne miejsce nie jest zagranicą. Jestem wielonarodową na wielonarodowym globie. Wejście do samolotu jest dla mnie tak naturalne jak podniesienie słuchawki telefonicznej. Składam moje ja i przewożę je ze sobą. Nigdy nie jestem zdziwiony. Ten rodzaj życia daje oczywiście bezprecedensowe poczucie wolności i ruchliwości. Możemy iść przez świat jak przez jarmark cudów, zabierając coś na każdym przystanku,

¹ J. Muszyńska, *Renans lokalności jako remedium na zagrożenia współczesnego świata*, [w:] *Region. Tożsamość. Edukacja*, pod red. J. Nikitorowicza, D. Misiejuk, M. Sobeckiego, Trans Humana, Białystok 2005, s. 114.

traktując świat jak supermarket. Nie mamy domu, mamy setki domów. I nagle czuję się zaszokowany odkryciem, iż mam szafę z jaźniami, z której mogę wybierać. Przynależność staje się dla mnie tak obca jak dezorientacja. Lecz jaką cenę płacę za to? Jaki rodzaj duszy zrodzony jest z takiego życia? I niekiedy zastanawiam się, czy ten nowy rodzaj braku przynależności nie jest obcy czemuś fundamentalnemu dla natury ludzkiej. Uchodźca żywi przynajmniej namiętne uczucia do kraju, który opuścił. Lecz co odczuwa przejściowy włóczęga? Za co moglibyśmy umrzeć, dla jakich pasji moglibyśmy żyć, skoro nie odczuwamy nigdy bólu rozłąki i radości zdumienia?”².

Następuje unifikacja tożsamości młodego pokolenia nastolatków, powstaje kategoria „globalnego nastolatka”, którego tożsamość jest w znacznie mniejszym stopniu kształtowana przez wartości narodowe i państwowe, w znacznie większym przez kulturę popularną oraz ideologię konsumpcji. Powstaje zjawisko tzw. „tożsamości do wynajęcia”, bez zakorzenienia, fundamentu, poczucia przynależności, wszędzie i nigdzie „u siebie” oraz „tożsamości typu insert”. „Są to tożsamości zawsze otwarte na propozycje i gotowe włączyć wszelkie dostępne materiały, na równi pochodzące z doświadczeń przeżytych, jak i medialnych, o ile tylko mogą one, na określony czas, «warunkowo» stworzyć koherentną całość. Tożsamości takie wszakże na równi «włączają», jak i pozbawiają się rzeczonych materiałów, stąd też mają charakter konstruktywny i destruktywny jednocześnie. Baumanowska «płynna rzeczywistość» to — w sferze tożsamości narracyjnych — rzeczywistość stałego kalkulowania, co jest wyznacznikiem mojego «ja», a co już ledwie odpadem, co było wprawdzie insertem, ale straciło aktualność”³.

Tak na początku XXI wieku wygląda pierwszy obraz tożsamości. Jest on oczywiście mocno uproszczony, ale przyglądając się młodym pokoleniom, trudno oprzeć się wrażeniu, że stał się powszechny. Tożsamość jest wielowarstwowa i tu wskazujemy tylko na warstwę zewnętrzną, najpłytszą, niewymagającą wglądu w siebie. Jednak rozpuszczając się w erze globalności, pojawia się chęć bycia innym, chęć wybicia się.

Bycie „sobą”, odnalezienie korzeni jest efektem edukacji, dojrzałości i wymaga pracy, jest głębszym wglądem w siebie, w historię, kulturę,

² Za P. Iber, Z. Melosik, *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*, [w:] *Pedagogika*, tom 2, pod red. Z. Kwiecińskiego, B. Śliwerskiego, PWN, Warszawa 2003, s. 85–86.

³ Za W. Burszta, M. Dudzikowa, *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] *Wychowanie*, pod red. M. Dudzikowej, M. Czerepaniak-Walczak, GWP, Gdańsk 2007, s. 228.

w znalezienie wartości. Trud włożony w poszukiwanie korzeni przez wielu postrzegany jest jako zbędna i nieopłacalna praca, gdyż gotowe wzory oferowane są w dominującej kulturze globalnej. Przyjmowane są więc bezkrytycznie, bez zastanowienia, czy i jak długo można żyć bez korzeni.

Nie wszyscy ulegają „zakupom” tożsamości w „hipermarkecie kultury” oferującym w promocji wersję najbardziej uproszczoną i zunifikowaną. Wielu poszukuje nowych strategii życiowych w zamian za odchodzące, nieaktualne wzory. Baumanowska płynna nowoczesność zmusza jednostki i społeczeństwa do prowadzenia poszukiwań nowej tożsamości, dając im wiele możliwości, jak na cywilizację wielokulturową czy kosmopolityczną przystało. Georges Corm zauważa, że „bardzo niewiele wiemy o dzisiejszym młodym pokoleniu, o jego ideach i motywach, które kształtowały się już w owym nowym pejzażu. Wielu młodych ludzi nie zaprzęta sobie głowy podobnymi kwestiami, nie chcąc ulegać nowej fali fanatyzmu ogarniającej dorosłych. Jednak niektórzy (...) ulegają fascynacji tą nową scenerią, dają się jej porwać i zaczynają identyfikować z którymś z jej elementów: narodowościowym, religijnym bądź etniczno-religijnym (...)”⁴.

OKREŚLENIE KATEGORII TOŻSAMOŚCI

W literaturze przedmiotu pojęcie tożsamości stosowane jest do opisu jednostek (tożsamość indywidualna, jednostkowa, mikrotożsamość), grup, wspólnot (tożsamość grupowa, zbiorowa, pośrednia) lub na poziomie globalnym (makrotożsamość).

Z. Bokszański wyróżnia opisowe, normatywne, procesualne i strukturalne ujęcia tożsamości. Autor zauważa kluczowe dla problematyki kształtowania tożsamości zagadnienia kontynuacji i odmienności, konformizmu i buntu⁵.

W perspektywie jednostki tożsamość to całokształt przypisywanych sobie przez jednostkę cech fizycznych, zdolności, motywów, celów, postaw, wartości i pełnionych ról społecznych. Poczucie tożsamości wiąże się z koniecznością autorefleksji nad jądrem własnej osobowości, czyli określeniem własnego „ja”⁶. Tożsamość jednostkowa określana jest również jako poczucie jedności, podobieństwa do samego siebie, ciągłości w czasie i przestrzeni,

⁴ G. Corm, *Religia i polityka w XXI wieku*, DIALOG, Warszawa 2007, s. 8.

⁵ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2005, s. 30–38.

⁶ B. Harwas-Napierała, H. Liberska, *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*, UAM, Poznań 2007, s. 13.

jako względnie trwała organizacja uczuć, wartości i projektów na przyszłość odnoszących się do samego siebie⁷. Tożsamość w tym ujęciu określają trzy istotne komponenty:

- integralność, czyli poczucie jedności (zgodności obrazu „ja”);
- poczucie ciągłości istnienia w czasie „ja”;
- wzajemność między obrazem „ja” a tym, jak jestem spostrzegany i opisywany przez innych⁸.

„Pojęcie tożsamości wskazuje przede wszystkim na kontynuację w czasie pewnych cech «osobowości». Wskazuje na fakt bycia tym samym, bycia kimś, kto jest tożsamy z sobą, z przeszłością, a więc tożsamy ze swoimi przekonaniem, wartościami, myślami, działaniami”⁹.

Z kolei tożsamość zbiorową (społeczną) tworzy przynależność do różnych społecznych kategorii. Kształtuje się ona w powiązaniu z tożsamością w perspektywie jednostkowej, a nawet można stwierdzić, że jako jej warunek.

„Posiadać tożsamość społeczną znaczy umieć rozpoznać swoją lokalizację w grupach społecznych, nadać temu znaczenie i na tej podstawie wzbogacać koncepcję własnej osoby. Podobnie jak dla tożsamości osobistej, tak i społecznej, ważna jest kontynuacja społecznych identyfikacji. Ich ważność wzrasta i umacnia się w procesie rozwoju człowieka i zależy od kultury”¹⁰. Zbiorowa tożsamość to poczucie odmienności grupy, do której należymy, jej szczególnych cech i systemu wartości, jaki wyznaje. To poczucie wzmocnia grupę, przyczynia się do jej trwania w czasie. Badacze są zgodni co do tego, że bez poczucia tożsamości zbiorowej żadna społeczność nie oprze się procesom dezintegracji.

Tożsamość w perspektywie grupowej jest wynikiem kontaktu z inną grupą, sposobem samookreślenia przez przynależność do różnego rodzaju grup społecznych. Tożsamość jednych grup może być oparta na religii, wspólnocie dziejów, na posługiwaniu się tym samym językiem, wspólnocie

⁷ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom VI, pod red. T. Pilcha, Żak, Warszawa 2007, s. 756.

⁸ B. Harwas-Napierała, H. Liberska, *Tożsamość ...*, dz. cyt., s. 13.

⁹ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995, s. 88.

¹⁰ Materiały i sprawozdania z badań. *Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1990, nr 4, s. 122.

zwyczajów i obyczajów, wspólnym obszarze zamieszkiwania¹¹. Tożsamość grupowa zasadza się na poczuciu „inności” (w odróżnieniu od poczucia odrębności, które stanowi istotny element konstruowania poczucia „ja”), które staje się elementem porównań społecznych, jak i również na odczuwaniu wspólnoty i podobieństwa z kręgiem społecznym, z którym się identyfikujemy. Stanowi to podstawę do dychotomicznego podziału rzeczywistości na „swoi — obcy”, „my — oni”.

Tożsamość makrospołeczna występuje na poziomie globalnym w dużych strukturach społecznych, gdzie zamierają tak silne czynniki tożsamościowe, jak indywidualny wybór grupy etnicznej, kultywowanie tradycji. Jest ona z góry zdeterminowana relacjami społecznymi, klasowymi, narodowymi i stereotypami. Nie jest wyborem, ale przynależnością strukturalną. Bez względu na własną świadomość przynależności narodowej, etnicznej czy religijnej jednostka jest z góry przypisana do danej grupy, ze wszelkimi tego konsekwencjami dla codziennego życia praktycznego, na które musi przystać nawet wbrew sobie. Szczególnie widoczne jest to w zamożnych społeczeństwach, gdzie imigracyjny podział pracy, obok podziałów klasowych, jest często kształtowany etnicznie¹². Walter Żelazny opisuje cztery podstawowe czynniki obiektywnie determinujące jednostkę w zbiorowości makrospołecznej. Są to:¹³

1. Podziały etniczne spowodowane rynkiem pracy, czyli obserwowany w niektórych krajach podział pracy wg grup etnicznych, narodowych, gdzie na przykład szefami kuchni się Francuzi, ochroniarzami wpuszczający klientów do tej restauracji są czarnoskórzy, a transportem i księgowością zajmują się Azjaci.
2. Podziały etniczne spowodowane stereotypami — upraszczając rzeczywistość, społeczności posługują się powielanymi od lat i utartymi przekonaniem o niektórych narodach, tj. pracowity jak Niemiec, leniwy jak Murzyn.
3. Podziały etniczne spowodowane polityką emigracyjną, oficjalnie niewystępujące w Europie¹⁴, za to nadal obecne w Stanach Zjedno-

¹¹ Por. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, tom VI, pod red. T. Pilcha, Żak, Warszawa 2007, s. 757.

¹² W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006, s. 60–61.

¹³ Tamże, s. 61–62.

¹⁴ Choć, jak podaje na przykład Walter Żelazny, Republika Federalna Niemiec otworzyła granice dla informatyków, zwłaszcza z Indii.

czonych, gdzie urzędnicy emigracyjni dobierają kandydatów do emigracji według grup etnicznych.

4. Inne etniczne podziały.

Procesy kreowania tożsamości zarówno jednostkowej, jak i grupowej uwarunkowane są wieloma czynnikami. Teorią porządkującą wyznaczniki i uwarunkowania tożsamości jest teoria zachowań tożsamościowych Tadeusza Lewowickiego, w której autor sformułował typy zachowań tożsamościowych:¹⁵

1. Pierwszy typ, wskazujący na identyfikację z grupą społeczną i określonym terytorium. Występuje tutaj autoidentyfikacja (utożsamianie się), percepcja przez członków grupy, z którą następuje utożsamianie, oraz sposoby oceniania przez inne osoby, niebędące członkami danej grupy. Elementem tak pojmowanej identyfikacji jest także przestrzenność, historyczna oraz kulturowa więź z określonym terytorium, na którą składa się: autoidentyfikacja terytorialna (stosunek do terytorium jako ziemi ojczystej), identyfikacja terytorialna dziecka dokonywana przez członków jego grupy oraz identyfikacja terytorialna dokonywana przez osoby niebędące członkami danej społeczności.
2. Drugi typ, wyznaczony odrębnością kultury, języka, religii, przekazu tradycji oraz wiedzy o dorobku duchowym i materialnym danej społeczności. Daje to możliwość gromadzenia i użytkowania własnej wiedzy nabytej w sytuacjach społecznych (interakcjach indywidualnych i zbiorowych), jak również umiejętne jej wykorzystanie w procesie komunikacji;
3. Trzeci typ, związany z genealogią historyczną oraz swoistymi cechami grupy (grup), a także obowiązującymi w niej stereotypami. Umożliwia on uświadomienie jednostki funkcjonującej w określonym otoczeniu kulturowo-społecznym w zakresie wyobrażeń i opinii o innych osobach lub grupach, stopnia powtarzalności i ujednoczenia tych wyobrażeń, a także czynników wpływających na ich zróżnicowanie oraz na ewentualne zmiany i modyfikacje. Powstająca w ten sposób zdolność do poznawczo-oceniających zachowań pozostaje w związku z określoną stratyfikacją społeczną, która determinuje po-

¹⁵ T. Lewowicki, *O badaniach społeczności pogranicza – od parcjalnych opisów ku elementom Teorii Zachowań Tożsamościowych*, [w:] *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, pod red. J. Nikitorowicza, Trans Humana, Białystok 1995, s. 22–23.

wstanie wyobrażeń o swoistych cechach grup oraz funkcjonowanie w nich stereotypów i uprzedzeń.

4. Typ czwarty, związany z kondycją gospodarczo-ekonomiczną i standardami życia grupy (grup). Wskazuje na poziom zaspokojenia potrzeb jednostki, a także wyznacza określone zachowania tożsamościowe nakierowane na ocenę oraz porównywanie własnej sytuacji i pozycji w określonej strukturze społecznej.

Walter Żelazny zwraca uwagę na różne podejścia do kształtowania tożsamości jednostkowej reprezentowane przez Bretona i Nicolasa. Pierwszy podkreśla znaczenie wielowarstwowości przynależności i tożsamości wybranej przez jednostki według określonej przez nią samej hierarchii i kryteriów. Przedstawia między innymi relacje wynikające z przynależności tejsze jednostki do środowiska naturalnego, kulturalnego i państwowości, czyli zależności tożsamościowe wynikające z zależności terytorialno-etnicznej:¹⁶

- przynależność terytorialną, gdzie jednostka może przynależeć do kilku segmentów terytorialnych naraz i sama określać stopień identyfikacji z nimi; może zatem należeć do całości kontynentu (np. Europy), całości subkontynentu (np. Europy Zachodniej), do państwa i regionu (jednostki terytorialno-administracyjnej);
- przynależność cywilizacyjno-kulturową, definiowaną w pierwszej kolejności jako przynależność do cywilizacji, np. judeochrześcijańskiej czy islamskiej, w drugiej do wspólnoty językowej, a następnie do jakiegoś państwa.

Warto zauważyć, iż współczesna płynność procesów migracyjnych powoduje, że tradycyjne związki z terytorium ulegają przemianom. Stwarza to często kłopoty z określeniem tożsamości, na przykład wśród dzieci imigrantów zagubionych między krajem pochodzenia rodziców a nową ojczyzną, w której się urodziły i wychowują.

Nicolas przedstawia typologię tożsamościową obejmującą możliwość wyboru jednostki, która sytuuje się w obrębie biegunów, pól narzuconych przez społeczeństwo. Wolny wybór jednostek jest możliwy jedynie w tych ramach, z wyjątkiem przynależności rasowej. Jednostka określa swoją przestrzeń na biegunie kulturowym, wspólnotowym i politycznym, mając do wyboru szereg możliwości identyfikacyjnych, w ramach których może konstruować swoją wieloelementową tożsamość¹⁷.

¹⁶ W. Żelazny, *Etniczność. Ład ...*, dz. cyt., s. 52–54.

¹⁷ Tamże, s. 56–57.

Tabela 1. Tożsamość jednostki wg Nicolasa¹⁸

Biegun biologiczny (jedyne, który nie podlega wyborowi)	Biegun kulturowy	Biegun wspólnotowy	Biegun polityczny
Rasa (zbiór ludzi należących do danej rasy)	Rasa (jako wyróżnik społeczny)	Plemię	Tryb (trybalizm)
	Kultura	Tryb	Lud (w rozumieniu politycznym)
	Cywilizacja	Etnos	Narodowość (w sensie przynależność polityczna)
	Etniczność	Lud	Mniejszość (polityczna)
	Wspólnota kulturowa	Narodowość	Większość polityczna
	Wspólnota językowa	Tożsamość narodowa	Naród bez państwa, mniejszość etniczna
	Religia (w sensie wspólnej wiary)	Mniejszość	Państwo (jako substytut narodu)
	Wspólnota wyznaniowa (sekta)	Wspólnota regionalna	Obywatelstwo, przynależność formalna
		Naród (w sensie neutralnym)	
		Wspólnota religijna (w sensie kategorii Ecclesia czy islam)	
		Sekta (wspólnota społeczna)	

Typologia tożsamościowo obejmująca możliwość wyboru jednostki w obrębie biegunów kulturowych, wspólnotowych i politycznych narzuconych przez społeczeństwo, w ramach których może konstruować swoją wieloelementową tożsamość.

W świecie „płynnej rzeczywistości”, wielokulturowości, relacji dominacja — podporządkowanie różnych systemów kulturowych oraz idei, jakich są one nośnikiem, proces kreowania tożsamości nastrocza szczególnych trudności. Zagadnienie to wydaje się specjalnie istotne w sytuacji niejednoznaczności otoczenia kulturowego. W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilka

¹⁸ Tamże, s. 57.

typowych relacji, jakie mogą zajść między grupą mniejszościową a większością. Należą do nich¹⁹:

- asymilacja — odejście od rodzimej kultury na rzecz kultury dominującej;
- fuzja — wymieszanie się kultur, w wyniku czego powstaje nowa jakość;
- separacja — identyfikowanie się z kulturą własną, odrzucenie większościowej;
- marginalizacja — bycie „pomiędzy”, brak identyfikacji z jakimkolwiek systemem kulturowym;
- ślepa dwukulturowość — przejmowanie elementów wspólnych dla obu kultur;
- alternatywna dwukulturowość — przejmowanie elementów różnicujących kultury, równoczesne uczestnictwo w dwóch systemach kulturowych.

W powyższej sytuacji jednostka może przyjąć określone strategie budowania tożsamości. Należą do nich.²⁰

- strategia asymilacyjna (pasywna) — przyjęcie nowej kultury i wtopienie się w społeczeństwo przyjmujące, co doprowadza do utraty tożsamości pierwotnej;
- strategia akomodatywna (aktywna) — dokonywanie zmian w pierwotnie ukształtowanych schematach w wyniku działania zewnętrznych okoliczności;
- strategia autoteliczna — wartość stanowią kontakty międzyludzkie oraz akceptacja ze strony środowiska, adaptacja traktowana jest jako cel sam w sobie, efektem jest integracja ze społecznością przyjmującą;
- strategia instrumentalno-zadaniowa — adaptacja stanowi środek do osiągnięcia nadrzędnego celu;
- strategia unikania sprzeczności, godzenia — stosowana w celu obrony tożsamości pozytywnej, ma charakter przyjmowania tożsamości sytuacyjnej, możliwej wówczas, gdy jednostka zna kody kulturowe obu kultur, które stosuje wybiórczo, w zależności od sytuacji;

¹⁹ R. Dzwonkowski, O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Świadomość narodowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Lublinie*, TN KUL, Lublin 2002, s. 20–25.

²⁰ A. Marczułajtis, *Dzieci z małżeństw polsko-arabskich w poszukiwaniu własnej tożsamości*, [w:] *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*, pod red. M. Ząbek, Warszawa 2002, s. 218–226.

- strategia poszerzania kodu kulturowego — przenoszenie do swojej kultury elementów kultury obcej, które jednostka uznała za dobre;
- strategia syntezy — zwracanie się do wartości nadrzędnych, łączących kultury, wybór pozytywnych wątków pochodzących z obu kultur i walki z negatywnymi ich przejawami;
- strategia separacji — odrzucenie drugiej kultury, nieprzemakalność kultury własnej, tworzenie się enklaw „Obcych”, marginalizacja.

„Podstawowym parametrem tożsamości społeczno-kulturowej grupy etnicznej w konkretnym środowisku jest jej siła. Wyraża się ona w bogactwie i żywotności centrum kultury, przekazywaniu tożsamości kolejnym pokoleniom, obrazach własnego społeczeństwa, trosce o własną tożsamość i otwartości na kulturę innych społeczeństw, poczuciu zagrożenia. Zakłada się, że tożsamość silna chroni grupę przed asymilacją i alienacją”²¹.

Tożsamość nie jest czymś, co dostajemy w pakiecie wraz z przyjściem na świat. Tożsamość staje się, jest konstruowana przez całe życie jednostki. Problemem rzeczywistym jest to, w jaki sposób, przez kogo i do czego konstruowana jest tożsamość młodego Europejczyka. „Konstruowanie tożsamości wykorzystuje jako budulec materiały pochodzące z historii, geografii, biologii, z instytucji produkcji i reprodukcji, z pamięci zbiorowej i osobistych marzeń, z aparatów władzy i objawień religijnych. Jednak materiały te są przetwarzane przez jednostki, grupy społeczne i społeczeństwa (...)”²².

M. Castells wyróżnia trzy formy i źródła budowania tożsamości:²³

1. Tożsamość legitymizującą — narzucaną przez instytucje społeczne w celu rozszerzenia i zracjonalizowania ich dominacji wobec aktorów społecznych.
2. Tożsamość oporu — konstruowaną przez tych aktorów, którzy znajdują się w gorszym położeniu, w warunkach dewaluacji lub stygmatyzacji przez logikę dominacji, tożsamość jest konstruowana na zasadach przeciwstawienia się zasadom, jakim hołdują instytucje społeczne.
3. Tożsamość projektu — ma miejsce wtedy, gdy aktorzy społeczni na podstawie dostępnych materiałów kulturowych budują nową tożsamość, która redefiniuje ich pozycję w społeczeństwie, tym samym dążą do transformacji całej struktury społecznej.

²¹ A. T. Ustrzycki, *Relacje między Polakami a Ukraińcami w Ukrainie. Na marginesie badań nad tożsamością społeczno-kulturową Polaków w Ukrainie*, [w:] *Dylematy tożsamości zbiorowych*, pod red. R. Szweđa, KUL, Lublin 2007, s. 43.

²² M. Castells, *Siła tożsamości*, PWN, Warszawa 2008, s. 23.

²³ Tamże.

Współczesność nastęrcza jeszcze jednego kłopotu w kreowaniu tożsamości. Akcentuje się bowiem dwie kontrastujące ze sobą orientacje rzeczywistości społecznej²⁴:

- indywidualistyczną tendencję jednostkową i indywidualistyczną koncepcję świata;
- kolektywistyczną tendencję jednostkową i kolektywistyczną koncepcję świata.

„W społeczeństwach cywilizacji zachodnioeuropejskiej dominują tendencje indywidualistyczne, stanowiąc system norm i wartości determinujących możliwości adaptacyjne jednostek. Człowiek traktowany jest jako podmiot autonomiczny, samostanowiący o sobie i wyodrębniony ze środowiska społecznego, a indywidualizm postrzega się jako kulturową orientację normatywną, (...)”²⁵.

Wydaje się, że tendencja ta stała się i dobrodziejstwem, i przekleństwem dla współczesnego Europejczyka, ponieważ z jednej strony możemy realizować siebie na dowolne sposoby, nie ma narzucanych form, do których należy się bezwzględnie dostosować, z drugiej brak nam punktu odniesienia, kotwicy i busoli jednocześnie, którą stanowiły kiedyś naród czy religia.

Jaką drogę kreowania własnej tożsamości wybiera młody Europejczyk w świecie chaosu aksjologicznego, gdzie jednostka ulega wpływom wielu źródeł sprzecznych informacji, z których każda rości sobie prawo do głoszenia prawd niepodważalnych? Młody człowiek, aby osiągnąć stabilny obraz własnego ja, powinien odpowiedzieć sobie na następujące pytania:²⁶

1. Kim jestem (w sferze osobowości)?
2. Jak być (w sferze przynależności etnicznej, wyznaniowej, kulturowej czy narodowej)?
3. Jak istnieć i uczestniczyć w kulturze europejskiej?

Potrzeba to tego jasno określonych reguł postępowania, systemu aksjologicznego, do którego można by się odwołać w sytuacjach niejednoznacznych. Niestety współczesny sfragmentyzowany świat nie daje tych odnośników. Dorośli również nie stanowią wzorów do naśladowania. Żyjemy w świecie bez autorytetów, który przypomina „kuwejcki bazar, targowisko wartości”, „gwar języków i narzeczy, zdeptane wielokulturowymi i wielora-

²⁴ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 371.

²⁵ Tamże, s. 371.

²⁶ Tamże, s. 337.

sowymi stopami ścieżki, po których chodzimy jednocześnie i coraz trudniej jest nam schodzić sobie wzajem z drogi”²⁷.

Każda epoka proponuje młodym wzorce do konstruowania tożsamości. Szczegóły przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wzorce młodych od średniowiecza do naszych czasów

Średniowiecze	Renesans — XVIII w.	XIX w. — lata 50.	1960–1980	Koniec XX w.
Wzorce młodych od średniowiecza do naszych czasów				
Okres bohaterów	Okres mistrzów	Okres przewodników	Okres idoli	Zmierzch bogów
Identyfikacja z rycerstwem	Uczni	Wielcy wodzowie	Młodzieżowe gwiazdy	Grupa (jako substytut ojca)
↓	↓	↓	↓	↓
Zdobycy	Wielcy żeglarze i podróżnicy	Bojownicy o wolność	Szefowie band	Grupa rówieśników
Rytuály inicjacyjne	Przyuczanie	Koniec przyuczania	Ani Boga, ani mistrza	Koniec ideologii
Władza i mistycyzm	Przeciwstawienie władzy i świadomości	Koniec republiki profesorów	Powrót narcyzmu	Kult zgromadzenia
↓	↓	↓	↓	↓
Uczestnicy krucjat, męczennicy	Geniusze	Rewolucjoniści	Esteci i fałszywi prorocy	Stowarzyszenia humanitarne, wielkie sprawy

Źródło: *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] *Wychowanie*, (red.) M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, GWP, Gdańsk 2007.

²⁷ Za W. Burszta, M. Dudzikowa, *Uczyć się od idola. O istotnym źródle wiedzy potocznej uczniów*, [w:] *Wychowanie*, pod red. M. Dudzikowej, M. Czerepaniak-Walczak, GWP, Gdańsk 2007, s. 221.

Wzorce proponowane młodzieży ewoluowały na przestrzeni wieków — od bohaterów, kiedy pochodziły od rycerstwa, poprzez okres mistrzów, za których uważano wielkich uczonych, do epoki przewodników, którzy potrafili głoszonymi przez siebie ideami „zarazić” rzesze ludzi. Lata sześćdziesiąte XX wieku przyniosły ze sobą schyłek wielkich ideologii i wartości. Nastąpiła epoka idoli, zmierzch bogów. Wszystkie dotychczasowe propozycje kreowania tożsamości okazały się niestałe, płynne, zabrakło im głębszego sensu i wartości.

Wielu autorów pisze, iż współczesność to świat niestałych tożsamości i niepewnych powiązań. Swoistym mechanizmem obronnym stało się zjawisko trybalizmu — „(...) to fenomen czasowych wspólnot empatycznych (nowoplemion), w ramach których osoby o braku trwałej tożsamości poszukują przede wszystkim uczuciowej identyfikacji z innymi ludźmi, aby nawiązać jakiś rodzaj więzi o charakterze organicznym”²⁸.

Jakie elementy wpływają na kreowanie tożsamości młodych Europejczyków? Czy będą oni skazani na zjawisko trybalizmu i zrzeszanie się w nowoplemiona? Czy w związku z problemami adaptacji do nowej rzeczywistości przyjmą różne odmiany tak zwanej tożsamości negatywnej? Na te pytania nie sposób obecnie udzielić odpowiedzi. Potrzeba czasu, aby dokonać podsumowań i wyciągnąć wnioski.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2005.
- [2] Castells M., *Siła tożsamości*, PWN, Warszawa 2008.
- [3] Dudzikowa M., Czerepaniak-Walczak M. (red.), *Wychowanie*, GWP, Gdańsk 2007.
- [4] Dzwonkowski R., Gorbaniuk O., Gorbaniuk J., *Świadomość narodo-wa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Lublinie*, TN KUL, Lublin 2002.
- [5] Harwas-Napierała B., Liberska H., *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*, UAM, Poznań 2007.
- [6] Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

²⁸ Za W. Bursztą, tamże, s. 221.

- [7] Nikitorowicz J. (red), *Edukacja międzykulturowa. W kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów*, Trans Humana, Białystok 1995.
- [8] Nikitorowicz J., *Pogranicze tożsamość i edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995.
- [9] Nikitorowicz J., Misiejuk D., Sobecki M., *Region. Tożsamość. Edukacja*, Trans Humana, Białystok 2005.
- [10] Szwed R. (red.), *Dylematy tożsamości zbiorowych. Przyczynek do rozważań nad tożsamością ukraińską, polską i europejską*, KUL, Lublin 2007.
- [11] Ząbek M. (red.), *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce*, Warszawa 2002.
- [12] Żelazny W., *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006.

CREATION OF CULTURAL IDENTITY AS A CHALLENGE TO TWENTY-FIRST CENTURY

ABSTRACT

Creating a cultural identity becomes particularly important issue in the time of global ekumeny, when we are dealing with the intermingling of cultural patterns, mixing cultures, "supermarket of culture."

The article presents a category of an identity, factors that determine a position of an individual in a community, identity determinants in different perspectives. The authors try to answer the question: What path of creating its own identity choose young Europeans in a world of axiological chaos?

The patterns of creating the identity proposed to young people tended to develop over the years, but the most of them appeared to be unstable devoid of deeper meaning, and certainly not adjacent to the present.

Keywords:

identity, cultural diversity, youth, cultural patterns.